

Nota breu de l'editor i traductor de l'Ètica nicomaquea

Josep Batalla

Fundació Quer Alt

direccio@obradoresendum.cat

Resum

Una breu exposició de les dificultats en l'edició de l'Ètica nicomaquea d'Aristòtil i una breu presentació del mode de resoldre-les escollit per l'editor.

Paraules clau: Ètica nicomaquea; Aristòtil; traducció

Abstract. *Brief note from the editor and translator of the Nicomachean Ethics*

This note provides a summary explanation of the difficulties in editing the *Nicomachean Ethics* of Aristotle and a brief presentation of the way the editor has chosen to resolve them.

Keywords: *Nicomachean Ethics*; Aristotle; translation

Sumari

1. L'edició del text grec	3. L'anotació
2. La traducció catalana	Referències bibliogràfiques

1. L'edició del text grec

1.1. Composició de l'obra

L'Ètica nicomaquea —com molts altres textos sistemàtics d'Aristòtil— no l'hauríem de considerar una «obra», perquè no té la unitat de composició ni la forma acurada de redacció que caracteritzen les obres clàssiques pròpiament dites (Mansion, 1927: 308). A més, mai no fou publicada per Aristòtil, raó per la qual no es pogué divulgar entre el públic lector de l'època¹. Per tant, l'Ètica nicomaquea no pertany al gènere d'obres propedèutiques (τὰ ἐγκύκλια)

1. Sobre la composició de l'Ètica nicomaquea, cf. Mansion (1927: 441-463). Mansion refereix sobretot les opinions de Jaeger (1912).

ni tampoc al gènere de textos filosòfics redactats en forma de diàlegs. No figura, doncs, entre els textos editats (ἐκδοθέντοι) i coneguts com «exotèrics» (ἐξωτερικοί) perquè eren divulgats en medis més amplis que els formats pels membres d'una institució —el Liceu per exemple.

De fet, no ens ha pervingut cap obra «exotèrica» d'Aristòtil, tan sols en posseïm testimonis indirectes: citacions i al·lusions. En canvi, Aristòtil deixà un aplec considerable de textos «esotèrics» (ἐσωτερικοί) —coneguts solament a l'interior del Liceu— que no eren obres acabades, sinó notes de treball (πραγματεῖαι) més o menys extenses, més o menys conjuntades, amb les quals Aristòtil havia preparat una exposició oral o havia resumit una discussió mantinguda amb col·legues o deixebles sobre un tema determinat.

Molt probablement, cal situar les múltiples notes de treball que configuren l'*Ètica nicomaquea* a la darrera del seu ensenyament a Atenes. El significat del títol no ha estat aclarit. El pare d'Aristòtil, com també el seu fill, es deia Nicòmac. És possible que els membres del Liceu, en editar aquest tractat pòstum d'Aristòtil, fessin memòria del fill, mort prematurament, en reconeixença de la seva participació en la preparació del text. En tot cas, és inversemblant que es tracti d'una endreça del mateix Aristòtil.

Això no obstant, si passem per alt algunes interpolacions i transposicions fetes de segur pels editors en cohesionar alguns textos inconnexos, l'*Ètica nicomaquea*, tal com fou agençada pels seus editors, no és cap amalgama maldestra. Certament, l'estil d'Aristòtil no té l'acurada brillantor de la llengua àtica dels seus contemporanis Demòstenes i Isòcrates i, en algun aspecte, anuncia la *koiné* (Stevens, 1936) (Thumb, 101: 205). Tanmateix, Aristòtil coneixia bé els recursos retòrics, i alguns passatges de l'*Ètica nicomaquea* ho demostren.

De fet, allò que caracteritza l'estil d'Aristòtil és la concisió i la claredat expositives². Aristòtil creia que per argumentar amb rigor, per fer ciència, la sobrietat i la precisió són més adients que la filigrana i l'exuberància. En aquest sentit, hom pot dir que Aristòtil creà la prosa científica, precisa i flexible, apta per exposar fets i raons. Plató havia excel·lit en la composició de diàlegs en els quals, mitjançant el debat, els problemes es plantejaven, les solucions se suggerien i les apories eren temudes. Aristòtil excel·lí, en canvi, en l'ús de la prosa magistral que, partint de l'exposició de dades i d'opinions, permetia d'afrontar problemes, de proposar solucions i pensar les apories que en sorgien. Amb aquest propòsit, no dubtà pas a formar deliberadament nous mots o a donar intencionadament nous significats als mots corrents (Fritz, 1966: 64).

L'*Ètica nicomaquea* revisa l'ètica grega, però no és cap obra de controvèrsia. Parteix de l'anhel universal de felicitat i es proposa de reflexionar-hi. Descriu com l'ésser humà s'hi encamina o se n'aparta, i recorda la sublimitat de la contemplació intel·lectual. L'obra s'acaba invitant el lector a interessar-se per la vida política.

2. Sobre l'estil d'Aristòtil, cf. Eucken (1866, 1868, 1869).

1.2. *Les edicions modernes*

Hom ha inventariat gairebé un centenar de manuscrits que contenen el text complet de l'*Ètica nicomaquea* i prop d'una trentena que el contenen fragmentàriament. D'aquest gran nombre de manuscrits existents, els filòlegs n'han col·locat només una vintena, aquells que els han semblat més significatius per poder establir un text fiable.

Un pas decisiu en aquest sentit fou la imposant edició de les obres d'Aristòtil, empresa per Immanuel Bekker i publicada per la Königlich-Preussische Akademie der Wissenschaften entre els anys 1873 i 1870 (Bekker, 1873-1880). A diferència dels editors anteriors, que es limitaven a imprimir un dels manuscrits que tenien a l'abast, Bekker en col·locà sistemàticament un bon nombre. Partí, això sí, d'un text establert —el de la tercera edició del text arranjat per Erasme, publicat a Basilea l'any 1550— i hi anà anotant les diverses variants i les possibles correccions que ell estimava necessàries o convenients.

Pel que fa a l'*Ètica nicomaquea*³, donà una certa prioritat al manuscrit més antic —K^b Laurentianus 81,11 (segle x)— si bé el corregí basant-se en lliçons d'altres manuscrits o en conjectures pròpies. Amb tot, la migradesa dels mitjans amb què gué de treballar féu que la seva edició fos imperfecta.

Calia, doncs, millorar-la. Franz Susemihl s'ho proposà i l'any 1880 publicà una nova edició dins la Bibliotheca Teubneriana (Susemihl, 1880). Primer de tot, amplià el nombre de testimonis, col·locant manuscrits anglesos i parisencs no utilitzats per Immanuel Bekker i recorrent als comentaristes grecs, a la *Versio antiqua* o a l'edició *Aldina*. En segon lloc, aplegà els manuscrits en famílies, cosa que l'ajudava a justificar la tria entre les diverses variants.

Les successives reedicions del text establert per Franz Susemihl sofriren canvis, no sempre prou justificats, introduïts per Otto Apelt (Apelt, 1912). Hom abandonà la classificació dels manuscrits en famílies —comprensible, potser, per tal com era massa conjectural— i alleugerí l'aparat crític —desencertadament, sens dubte, perquè si bé no totes les variants eren útils per a l'establiment del text, sí que ho eren per a la comprensió de la seva recepció.

La darrera edició important fou la d'Ingram Bywater, publicada l'any 1894 dins els Oxford Classical Texts, avui dia la més accessible i la més divulgada (Bywater, 1894). L'edició, basada en un nombre inferior de manuscrits, parteix del text del manuscrit K^b i recorre més sovint a l'autoritat de la *Versio antiqua* que no ho fa l'edició de Franz Susemihl.

Altres edicions, aparegudes entre la darrerria del segle XIX i la primeria del segle XX, tenen menys importància, bé sigui perquè depenen estretament d'una de les edicions esmentades, bé sigui perquè llur aparat de variants és massa restringit, com és ara el que justifica el text preparat per Harris Rackham per a la Loeb Classical Library, la qual cosa no impedeix que pugui optar, ací i allà, per lliçons i conjectures interessants (Rackham, 1926).

3. El text de l'*Ètica nicomaquea* ocupa les pàgines 1094a-1181b del vol. 2.

Quant al text grec de la present edició —establert a partir de les múltiples variants, de mena ben diversa, que m'ha estat possible d'inventariar—, hom remarcarà que es més pròxim al de Susemihl que no pas al de Bywater. Tanmateix, se n'aparta en diversos passatges, seguint lliçons adoptades per altres editors o proposades per algun comentarista.

2. La traducció catalana

Com totes les edicions de l'*Ètica nicomaquea*, la catalana presenta el text com si fos el d'una obra enllestida per Aristòtil, malgrat que tothom, sense negar-li l'autoria, reconegui que no ho és. Aquesta manera de presentar-la és comprensible, si tenim en compte que l'obra, tal com avui la posseïm, parteix de posicions fonamentals molt ben assentades, exposades amb un vocabulari propi, del tot coherent. Però és precisament en aquest vocabulari on el traductor ensopega amb la dificultat més gran.

El text grec de l'*Ètica nicomaquea* fou aviat comentat pels filòsofs hel·lenístics i posteriorment pels pensadors bizantins, que «s'hi retrobaven perquè eren grecs, si bé no podien oblidar que havien esdevingut cristians» (Tatakis, 2003: 210). Aquesta contraposició entre dos mons —l'un de religió i propi, l'altre de profà i allunyat— la trobem igualment en els pensadors àrabs i jueus que intentaren harmonitzar Aristòtil amb l'Alcorà i la Torà (Maimònides, 1986: 194-195), com també en els grans escolàstics cristians que maldaren per interpretar-lo a partir de l'Evangelí (Chenu, 1974: 120-135). En resultà un vocabulari ètic generalitzat, format per conceptes grecs redefinits a partir de maneres de pensar que originàriament hi tenien ben poc a veure.

Així, per exemple, el terme ἀρετή inclou una dimensió d'excel·lència social i fins de puixança biològica, mentre que el terme llatí *virtus* només la té parcialment, ja que gairebé sempre fa referència a la perfecció moral. Semblantment, el terme κακία té un camp de significat més ampli que no pas el de «vici» amb què solem traduir-lo.

D'altra banda, més d'una vegada Aristòtil restringeix el significat d'un nom corrent per convertir-lo en un vocable ètic ben definit. Així, el terme σπουδαῖος, d'un abast molt ampli en la llengua grega, és emprat per Aristòtil com a qualificatiu del prototip del comportament elogiable, raó per la qual temptativament l'he traduït per «dreturer». Igualment Aristòtil restringeix el significat de l'adjectiu grec φαυλός i, en substantivar-lo, el converteix en el prototip de qui sempre té un comportament moralment «insuficient» o «reprovable», raó per la qual, també temptativament, l'he traduït per «depravat», basant-me en la definició que el DGEC2 dona d'aquest adjectiu català: «de costums viciosos, moralment reproposables».

Hi ha encara altres traduccions conflictives, per exemple, φρόνησις —un terme bàsic en l'ètica aristotèlica—, que els medievals traduïren per *prudentia*, i que he traduït per «seny». No cal dir que l'opció és discutible, com també ho és la de traduir ἔργον τοῦ ἀνθρώπου per «tasca de l'home», desestimant la traducció «funció de l'home». He modificat la traducció habitual d'ὀρθός

λόγος per *recta ratio*, substituint-la per «raó rectora» a fi de distingir entre la funció reguladora, que Aristòtil atorga a la raó, i el racionalisme idealista amb què l'empraren els estoics i Spinoza (Rousset, 1999: 11-25).

Les partícules il·latives (ἄρα, γάρ, δὴ, μὲν... δέ, οὖν i d'altres) tenen en grec una gran importància, especialment en un text argumentatiu. Cal remarcar que la importància d'aquestes partícules minva en l'escriptura actual, que disposa d'una varietat molt més gran de signes de puntuació i de presentacions tipogràfiques. La traducció catalana, tot i respectar el significat gramatical de cada il·lativa, no ha establert cap traducció fixa per a cadascuna i ha deixat sense traduir les que no semblaven necessàries per comprendre el fil argumentatiu del text grec.

3. L'anotació

Les notes a peu de pàgina no pretenen oferir cap comentari a l'Ètica nicomaquea, per la qual cosa eviten d'entrar a fons en cap qüestió discutida. Es limiten a precisar el significat dels termes grecs més importants i a justificar la traducció proposada.

Les referències a Plató i als clàssics de la literatura grega —citant sempre que ha estat possible les traduccions catalanes, especialment les de l'FBM— han estat fetes perquè el lector s'adoni que cal interpretar l'Ètica nicomaquea a partir del fons tradicional del pensament grec, per molt que el text aristotèlic representi una contribució original a la reflexió sobre el capteniment humà.

Referències bibliogràfiques

- APELT, O. (1912). *Aristotelis Ethica Nicomachea*. Recognovit Franciscus Susemihl. Curavit Otto Apelt. Editio tertia. Leipzig: Teubner.
- BEKKER, I. (1873-1870). *Aristotelis Opera*. Ex recenssione Immanuelis Bekker. Berlín: Academia Regia Borussica, 5 vol.
- BYWATER, I. (1894). *Aristotelis Ethica Nicomachea*. Recognovit brevique adnotatione instruit I. Bywater. Oxford Classical Texts. Oxford: Clarendon.
- CHENU, M.-D. (1974). *Sant Tomàs d'Aquino avui*. Trad. de Pacià Garriga. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- EUCKEN, R. (1866). *De Aristotelis dicendi ratione. Observationes de particularum usu*. Göttingen: Officina Hoferiana.
- (1868). *Über den Sprachgebrauch des Aristoteles. Beobachtungen über die Präpositionen*. Berlín: Weidmann.
- (1869). «Die Ethymologien bei Aristoteles. Über Bilder und Vergleichen bei Aristoteles». *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik*, 100, 243-252.
- FRITZ, K. von (1966). *Philosophie und sprachlicher Ausdruck bei Demokrit, Plato und Aristoteles*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- JAEGER, Werner Wilhelm (1912). *Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles*. Berlín: Weidmann.

- MAIMÒNIDES. (1986). *De la guia dels perplexos i altres escrits*. Ed. i trad. d'Eduard Feliu. Barcelona: Laia.
- MANSION, A. (1927). «La genèse de l'œuvre d'Aristote d'après les travaux récents». *Revue Néo-scholastique de Philosophie*, 29, 307-341; 423-466.
- RACKHAM, H. (1926). *Aristotle. The Nicomachean Ethics*. English Translation by H. Rackham. Loeb Classical Library, 37. Cambridge (Massachusetts) i Londres: Harvard University Press – Heinemann.
- ROUSSET, B. (1999). «La recta ratio». A: *La recta ratio criticiste et spinoziste?* Ed. de Laurent Bove. París: Presses Paris Sorbonne.
- STEVENS, P. T. (1936). «Aristotle and the koine. Notes on the Prepositions». *Classical Quarterly*, 30, 204-217.
- SUSEMIHL, F. (1880). *Aristotelis Ethica Nicomachea*. Recognovit Franciscus Susemihl. Leipzig: Teubner.
- TATAKIS, B. N. (2003) *Byzantine philosophy*. Indianapolis: Hackett.
- THUMB, A. (1901). *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus*. Estrasburg: Trubner.

Josep Batalla és llicenciat en filosofia, fundador i director de l'editorial Obrador Edèndum. És traductor i editor de textos antics i medievals a la col·lecció Fundació Bernat Metge (Aristòtil. *Categories*; Agustí d'Hipona. *Dels acadèmics*), a la col·lecció Textos Filosòfics (Mestre Eckhart. Obres escollides; Dionisi Areopagita. *Dels noms divins. De la teologia mística*; Sant Anselm. Obres escollides; Sant Tomàs d'Aquino. *De les passions de l'ànima*; Pere Abelard. *Ètica. Història de les meves dissorts*; Joan Duns Escot. *Del primer principi i altres escrits*; Guillem d'Ockham. *Antologia filosòfica*) i a la col·lecció Clàssics del Cristianisme (Ricard de Sant Víctor. *Sobre la Trinitat*). Ha escrit també una Introducció a la lectura d'Agustí. Darrerament, ha preparat una nova edició de l'*Ètica nicomaquea* que conté el text grec, novament establert, traduït i anotat.

Josep Batalla is graduated in philosophy and is founder and director of the Obrador Edèndum publishing house. He is a translator and editor of old and medieval texts for the Fundació Bernat Metge collection (Aristòtil. *Categories*; Agustí d'Hipona. *Dels acadèmics*), the Textos Filosòfics collection (Mestre Eckhart. Obres escollides; Dionisi Areopagita. *Dels noms divins. De la teologia mística*; Sant Anselm. Obres escollides; San Tomàs d'Aquino. *De les passions de l'ànima*; Pere Abelard. *Ètica. Història de les meves dissorts*; Joan Duns Escot. *Del primer principi i altres escrits*; Guillem d'Ockham. *Antologia filosòfica*) and the Clàssics del Cristianisme collection (Ricard de Sant Víctor. *Sobre la Trinitat*). He has also written an Introducció a la lectura d'Agustí. He has recently prepared a new edition of the *Ètica nicomaquea*, which contains the Greek text, established, translated and commented once again.
